
ESSZÉ-TANULMÁNY

FRICZ TAMÁS

Mi lesz a pártokkal?

*A pártok válságjelenségei és esetleges
funkcióváltása a XXI. században*

BEVEZETŐ

Az alább következő írásban arra igyekeztem választ keresni, hogy vajon milyen szerep, feladat és funkció várhat a modern értelemben vett politikai pártokra a 21. században.

A téma jelentősége legalább két szempontból is indokolható. Egyfelől jól megfigyelhető, hogy a fejlett demokráciákban egyre növekvő mértékű kritika illeti a pártok tevékenységét mind a nyilvánosság előtt, a közbeszédben, mind a politológiai szakirodalomban – ennyiben tehát a tudományos és nem tudományos vélekedés „összeér”. Másfelől, ezzel szinte párhuzamosan, a pártok „klasszikusnak” tekinthető működésében is változások állnak be, a pártok egyes jól ismert funkciói háttérbe szorulnak, míg másfajta, eddig kevésbé ismert funkciók fokozatosan előtérbe kerülnek, sőt, centrális szerepet kezdenek játszani. A *válság és a funkcióváltás* tehát szinte egyszerre, egymással szoros összefüggésben jelenik meg, s alapkérdéseket vet fel. Úgy mint: Hosszú távon megmaradnak-e a pártok a 21. századi demokráciákban? Ha megmaradnak, hogyan tudják leküzdeni válságtüneteiket, s ez milyen változásokat okoz politikai és intézményi szerepükben? Ha lesz, mennyire lesz radikális a funkcióváltás és mi lesz ennek a politikai, rendszerszintű jelentősége?

Elemzésemben ezeket a kérdéseket igyekszem körbejárni. Vizsgálati területem alapvetően Európa, döntő részben a fejlett demokrácia világa, ám legalább annyira izgalmas kérdés, hogy

a kelet-közép-, illetve közép-európai új demokráciák – s így Magyarország – új pártjai hogyan „csöppennek bele” a modern pártok válságjeleket felmutató, potenciálisan funkcióváltásokat hozó korszakába. Ezért az elemzés során időnként ezt a kérdést is érinteni kívánom.

I. A VÁLSÁGJELENSÉGEK

A század utolsó éveiben, a 90-es években már a pártokkal kapcsolatos kritikákkal volt hangos a sajtó, a média, a nyilvánosság, de legalább annyira a pártokkal foglalkozó szakirodalom is. Úgy tűnik, a század 50-es, 60-as éveit tartó tömegpárti, majd a néppárti (catch-all party) korszak után diszfunkciók mutatkoznak a pártok eddig „jól bevált” működésében. Azokat a válságjelenségeket, amelyekről a kritikák szólnak, kétféle megközelítésben lehet tárgyalni. Egyfelől említést lehet tenni az *endogén*, azaz kifejezetten a pártok működésével, tevékenységével kapcsolatos jelenségekről, másfelől az *exogén* jelenségekről, amelyek a pártok megváltozott működésének mintegy következményeképpen a külső környezetben, a társadalomban, az állampolgárok között tapasztalhatók.

Vegyük először az endogén megközelítést! Milyen tényezőket ér kritika?

1. A pártok eltávolodnak eredeti közegüktől, a polgároktól, s tevékenységüket döntő hányadát az állami, ha tetszik, a „nagypolitikai” intézményekben (parlament, kormányzás, közigazgatás, állami intézmények, külpolitika, nemzetközi szervezetek stb.) fejtik ki. Ez ugyebár azért probléma, mert a modern tömegpártok eredeti funkciójukat tekintve a civil társadalomból erednek, annak részei, s a civil társadalom „üzeneteit” közvetítik az állami szférának. A pártok tehát a demokrácia illetően létetemenyesei lennének, hiszen, úgymond, a népakaratot közvetítik és a döntéshozatal részévé teszik; ehhez képest, ha a pártok „bevonulnak” az államba, s elveszítik kapcsolatukat eredeti közegükkel, akkor sérül a demokrácia elve és gyakorlata, sérül a népakarat érvényesülése.

A nemzetközi szakirodalom ezt a jelenséget már évek óta a pártállamiság (party state, Parteienstaat) fogalmával írja körül. Ez egyik oldalon megmutatkozik a pártok hagyományos társadalmi kapcsolati formáinak (tömeggyűlések, pártok kulturális, civil és egyéb szatellit-szerveződései, mozgalmi, agitációs fórumok stb.) kiürülésében, háttérbe szorulásában, másik oldalon a pártok állami funkcióinak növekedésében (a legkülönbébb állami intézmények vezetésében, ellenőrzésében jelennek meg institucionalizált módon a pártok).

A pártok „hangsúlyváltása” – szól a kritika –, a civil társadalomból az államba való „átvonulás” megkérdőjelezi a pártok eredeti funkcióinak teljesíthetőségét.

2. A pártszervezetek működése elbürokratizálódott A pártok évtizedekkel korábban még mind kifelé, mind befelé mozgalmi elemeket is felmutattak, a szervezet belülről nem „merevedett meg”, nem vált teljesen azonossá az egyéb hivatalok szervezeteivel. Mára azonban az figyelhető meg, hogy a pártok úgy működnek, mint egy állami hivatal: a felső vezetés kezében koncentrálódik az igazi hatalom, amelybe a tagság nemigen szólhat bele, szerepe arra korlátozódik, hogy a közgyűléseken, küldöttgyűléseken stb. „demokratikusan” legitimálják a pártvezetés által elhatározott döntéseket. A pártszervezetek egyre erőteljesebben és egyre bonyolultabban hierarchizáltak, az alsóbb és felsőbb szintek közötti kapcsolat egyre távolibb. Mindez kiöli a pártszervezetekből azt a mozgalmi lendületet, amely lehetővé tenné, hogy a pártok nyitottak maradjanak a tagság, illetve a társadalom változó igényeire; hiszen amíg egy hivatal a változatlanúságra épít, addig a párt sajátos funkciójú szervezet, pontosabban egyszerre mozgalom és szervezet – legalábbis elvileg.

A kritika indokoltsága mellett mégis meg kell említeni, hogy azért a hivatalokkal szemben a pártszervezetek megőriznek valamit flexibilitásukból. A deklaráltan diktatórikus belső szervezeti felépítésű pártokat leszámítva a formálisan demokratikus döntéshozatalra épülő pártok legtöbbször mindig lehetőség van a centrum akaratától eltérő platformok képzésére, amelyek sajátos, alternatív ideológiai-politikai célokat hirdetnek meg. Emögött természetesen mindig egy csoport hatalmi ambíciói húzódnak meg, ám az ellenelítkezés lehetősége mindenképpen fenntarthatja a demokrácia minimumát a pártokon belül, hiszen alternatívát kínál a centrummal szemben a párttagság számára.

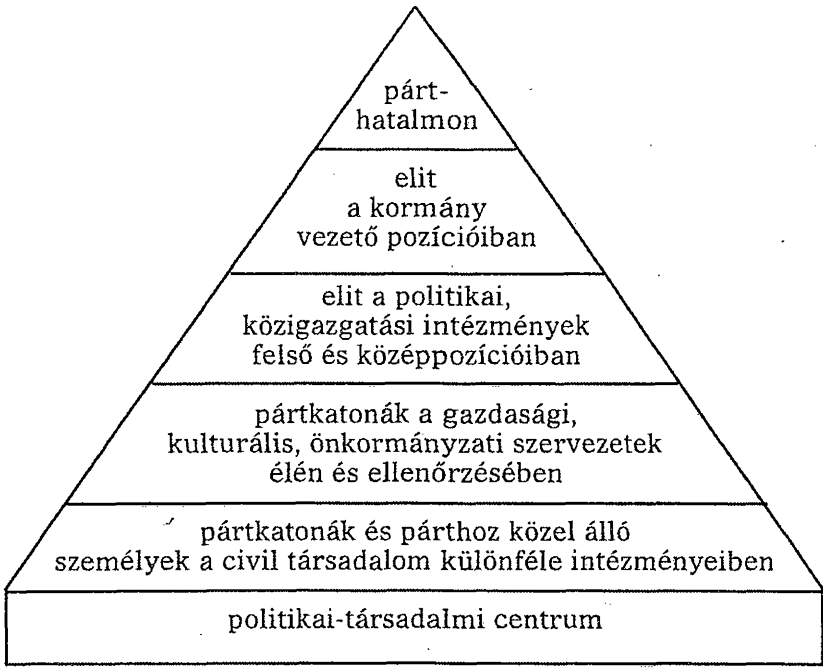
3. A pártok számára ma már csak a választók megnyerése a cél, a párttagság szerepe jelentéktelenedik, az úgynevezett „pártmunka” elsikkad. Ez a folyamat a hatalmas taglétszámú tömegpártok vagy osztálypártok fokozatos visszaszorulásával, s az úgynevezett néppártok avagy gyűjtőpártok megjelenésével kezdődött meg. Kétségtelen, hogy megfigyelhető a pártok stratégiaváltása: a korábbi, „romantikus” tömegpárti korszakkal szakítva már nemcsak a törzsválasztók megnyerésére koncentrálnak, hanem gyakorlatilag minden választói réteget meg kívánják nyerni maguknak a választási siker vagy eredményesség érdekében. Ugyanakkor egy sajátos ellentmondás is megfigyelhető ebben a törekvésben: ha a párt szélesíteni kívánja a rá szavazó választópolgárok körét, akkor „engednie” kell zárt ideológiai nézeteiből és értékeiből, ami viszont eltávolítja, elidegeníti a törzsválasztók egy körét. Ha viszont a törzsválasztóknak

akar „kedvezni” és így ideológiai programját újra zártabbá teszi, akkor a szélesebb választói kör fordulhat el a párttól. Ez a tulajdonképpen 22-es csapdaja-helyzet korlátozóan hat a pártok néppártosodására, s afféle köztesstratégiák kidolgozására ösztönzi őket.

Mindezzel együtt is tény, hogy a pártok stratégiaváltása valóban bekövetkezett, a párttagságtól a választópolgárságra tevődött át a hangsúly. E tényt lehet kritikailag is értelmezni, ám e váltásnak igen fontos társadalmi és strukturális okai is vannak, amelyekre a későbbiekben szeretnék kitérni.

4. A pártok a választásban megszerzett hatalmat a zsákmányszerzés eszközének tartják. Mit jelent e tekintetben a zsákmányszerzés? Azt, hogy a (kormányzati) hatalomra jutott párt vagy pártok helyzetüket a legkülönbélebb pozíciók megszerzésére használják fel. A párt elitje, a párthoz hű emberek, egyáltalán az úgynevezett „pártkatonák” kerülnek politikai, gazdasági, kulturális és egyéb intézmények, cégek, szervezetek élére, illetve meghatározó befolyású pozíciókba – a közigazgatási intézményektől kezdve kulturális alapítványok vezető testületein át egészen gazdasági társaságok felügyelőbizottságainak tagságáig. A skála tehát nagyon széles, amelyben a lényeg a *kontroll*, azaz a folyamatok feletti ellenőrző szerep megszerzése, s nem pedig a kontroll aktuális formája. (Ami lehet valóságos tulajdonszerzés, lehet vezetői pozíció, lehet felügyeletgyakorlás, lehet informális befolyásolás stb.)

A pártok tehát a hatalom birtokában nem pusztán a politika területén maradnak, hanem az összes fontos és „elérhető” társadalmi intézményt megpróbálják az ellenőrzésük alá venni. „Vadászterületté” válik tehát az egész társadalom, ami mögött nyilvánvalóan az a megfontolás húzódik, hogy a párt és annak holdudvara a választási ciklus időszaka alatt alakítsa ki magának a sikeres politikai szerepléshez szükséges háttérbázist. A zsákmányszerzés során a pártok tulajdonképpen *társadalmi-politikai centrumokat* hoznak létre, olyan hatalmi hálózatot a társadalom minden szférájában, amely a párthoz való kötődést végső soron egzisztenciális érdekké formálja. Ezek az alternáló politikai-társadalmi centrumok az érvényesülés, a karrierépítés részben intézményes, részben informális útjait és lehetőségeit kínálják. E centrumokat egy piramisalakzattal ábrázolhatnánk leginkább, körülbelül ilyen formában:

A pártok zsákmányszerzésével kapcsolatos kritika döntően azt „rója fel” a pártoknak, hogy egyfelől „nemes” ideológiai és politikai célkitűzéseiket feledve és feladva, szigorúan sajátos pártérdekeiket és egzisztenciális érdekeiket érvényesítik a hatalomban, ami a választók becsapása. Másfelől arra irányul a kritika, hogy a pártok zsákmányszerzése, a piramisszerű társadalmi-politikai centrum létrejötte a társadalmi demokráciát korlátozza, korlátozza az esélyegyenlőséget, a szabad érvényesülési lehetőséget, a nyilvánosságot stb. Egyszóval, a pártok e tekintetben már régen nem a társadalom összes vagy legtöbb tagjának boldogulásáért küzdenek kormányra kerülve (miként programjaikban ezt természetesen megígérik), hanem sajátos, zárt csapatérdekek érvényre juttatásáért.

5. A pártok hatalomra kerülve érvényesítik a pártpatronázs intézményét. Ez a jelenség sok tekintetben az előző kritika egy fontos részeleme, hiszen itt arról van szó, hogy a kormányzati hatalmat megszerző pártok saját klientúrájukkal cserélik ki, „töltik fel” az államigazgatási, közigazgatási intézmények apparátusait.

Az a tény, hogy egy új kormány felállásával személycserék sokasága következik be az apparátusokban, önmagában természetesnek tekinthető, hiszen ez figyelhető meg szerte Európá-

ban a fejlett demokráciákban és különösen az Egyesült Államokban. A probléma azonban ott kezdődik – s ez a kritika tárgya –, hogy a közigazgatásban elvileg bürokratikus, politika-mentes szaktudásra van szükség (ahogyan azt már Max Weber megfogalmazta), ám ha ezeket a pozíciókat sorra-rendre párt-emberekkel töltik be, akkor a bürokratikus szelektálás igénye sérül. Másképpen, *a racionális bürokrácia logikája és a pártpolitikai cselekvés logikája ütközik, vagy legalábbis ütközhet egymással*, ami a közigazgatási, államigazgatási tevékenység hatékonyságát rontja (szakszerűség helyett politikai megfontolások, ügyek helyett személyi ügyek, személytelenség helyett korrupció stb.). A pártpatronázs eltúlzott mértéke tehát hátrányos, sőt káros a kormányzati munka egészét illetően.

A kritika indokolt alapjait nem megkérdőjelezve annyi megjegyzés ide kívánkozik, hogy a pártpatronázs léte önmagában nem jelenti a közigazgatási racionalitás felszámolódását. A kormányon lévő pártoknak is alapvető érdeke ugyanis, hogy a kormányzás és a közigazgatás működjön, sőt jól működjön, ezért a pártok nem teljesen alkalmatlan pártkatonákat küldenek a kormányzati pozíciókba, hanem olyanokat, akik szakemberek, de egyben a párthoz kötődnek (tehát részben irányíthatók). Körösényi András egy tanulmányában ezt a típust egyfajta harmadik vagy „hibrid” típusnak nevezte, aki a „színtiszta” politikus és a „színtiszta” közigazgatási bürokrata között helyezkedik el. Szakmailag felkészült, tanult, tehát „hozzáértő”, ám egy meghatározott pártpolitikai és kormányzati koncepció által vezérelve cselekszik.

6. A pártok – függetlenül attól, hogy kormányon vannak vagy ellenzékben – egyre nagyobb mértékben veszik igénybe az állami támogatásokat működésük finanszírozására. Nem kétséges, hogy a fejlett európai demokráciákban az utóbbi évtizedekben egyre nagyobb mértékben járult hozzá a mindenkori állam a pártok működéséhez. A 20-as, 30-as években még alig-alig ismerték ezt a finanszírozási formát, a 80-as, 90-es években viszont természetessé vált, hogy az állami büdzsé egy részét a parlamenti pártok működésének támogatására fordítják. Ez persze nem valamifajta misztikus állami „belátás” eredménye, hanem a pártok akarata, hiszen az ő frakcióik azok, amelyek az ezzel kapcsolatos törvényeket és szabályzatokat megszavazták szerte Európában.

Az állami pártfinanszírozás intézményesedésének kétségtelenül racionális magva volt, hiszen a mediatisálódó politika korszakában a pártok egyre nehezebben fedezték tagdíjából és adományokból a működési költségeiket, nem is beszélve a választási kampányokkal összefüggő, rohamosan növekvő kiadásokról (reklám, médiabemutakozások, látványos rendezvények, szórólapok stb.). Ahhoz, hogy a pártok ne szegjék meg

folyton-folyvást a rájuk vonatkozó költségvetési szabályokat és így ne kövessenek el állandóan törvényszegést, a hivatalos állami finanszírozás feltétlenül jó megoldásnak látszott. Nagyjából – az adatok és arányok szintjén – az mondható el, hogy a fejlett nyugati demokráciákban az állami finanszírozás a pártok költségvetésének egyharmadát – felét – háromnegyedét teszi ki, országunként eltérő arányban és mértékben.

Más kérdés az, hogy úgy látszik, az állami finanszírozás mértéke „sohasem lehet megfelelő”: a törvénytisztelő pártköltségvetést még nem igazán találták ki Nyugaton sem. (Jó példa mindehhez Németország esete, ahol józan elképzelések szerint már nem lenne szükség korrupcióra a pártok sikeres működéséhez. 1999 végén ugyanis kiderült, hogy a minden szempontból támadhatatlannak tűnő exkancellár, Helmut Kohl titkos pénzeket fogadott el bizonyos jóakaróktól és e pénzeket „feketén” használták fel a párt, a CDU céljaira.) Mégis elmondható, hogy az állami hozzájárulás elvileg jó célokat szolgál, ha és amennyiben a pártok átlátható és ellenőrizhető gazdálkodásának kialakulását segíti elő.

Más kérdés, hogy a parlamenti, kormányzati és ellenzéki pártok az új lehetőséggel nemcsak éltek, de vissza is éltek. A „kapun belüli”, azaz a parlamenten belüli pártok a finanszírozási elveket egyre inkább úgy szabták meg, hogy az kizárólag a parlamentbe jutott pártok számára legyen kedvező, s a parlamenten kívüli pártok sikeres működését lehetetlenné tenné. Azaz, fokozatosan kialakult a parlamenten belüli pártok sajátos „kasztja”, egyfajta sajátos és közös pártérdek, amely a kormányzat–ellenzék szembenállást is áthidalja.

Két neves politológus, Katz és Mair fejtik ki ismertté vált tanulmányukban azt a tézist, hogy kialakult a „kapun belüli” pártok közös érdekrendszer, létrejöttek az úgynevezett kartellpártok (a gazdasági szervezetek analógiája alapján), amelyek egyeztetik érdekeiket és nem bántják egymás köreit, miközben a szó szoros értelmében kirekesztik a pártversenyből a kapun kívül rekedt, avagy a kapun már régóta dörömbölő pártokat. E kartellestedés egyik igen lényeges mozzanata éppen az állami pártfinanszírozás szabályainak meghatározása, a finanszírozás arányainak és mennyiségének a növelése, ami a *meghatározó pártokat lényegében egy jól működő állami intézménnyé avasztja*. Katz és Mair nézetei szerint kialakult egy sajátos párt-, vagy ha tetszik politikai osztályérdek, s ezen érdek alapján a pártok kartellestednek, tehát „felülemelkednek” a kormányzat–ellenzék szembenállásán is, s kizárták a rajtuk kívül lévőket.

Itt nem részletezhető okoknál fogva nem teljesen értek egyet a szerzők összes megállapításával – többek között mert a kartellestedéssel korántsem lehet átfogóan leírni a pártok átalakulásának folyamatát –, ám mondandójuk jól mutat rá a pártokkal szembeni kritikák egyik okára. Arra mégpedig, hogy az úgyne-

vezett nagy, bevett, kormányzóképes pártok érdekeiket és mozgásterüket összehangolva lépnek fel igen sok esetben, s ez már messze túlmutat a pártok hagyományos, választói csoportérdekeket aggregáló célkitűzésein, s szakadékot hoz létre a nagy pártok és a választók között.

A pártok működésének ezen változásai – melyek okaira a következő fejezetben visszatérek – nem maradtak, nem maradnak következmények nélkül a pártok környezetét illetően sem. Azok az endogén faktorok, amelyeket a fentiekben vázoltam, fontos és kézzelfogható változásokat eredményeztek a szélesebb társadalmi közegben. Lényeges megjegyezni azonban, hogy az exogén, környezeti tényezők nem pusztán következmények, hanem, miután kialakultak, erőteljesen vissza is hatnak a pártok működésére, s nem kevés esetben még erősítik is a kritikára okot adó jelenségeket.

Nézzük meg ezek után, hogy milyen exogén faktorokról beszélhetünk!

1. Először is jól kimutatható trend a párttagok számának csökkenése.

A taglétszámcsökkenés a 70-es, 80-as években kezdődött el, s ez a trend nem változott a 90-es években sem. A trend ugyanakkor csak nagy átlagban érvényesül, nem minden európai országban mutatható ki ugyanolyan mértékben, sőt olyan ország is akad, ahol időnként enyhe növekedés is tapasztalható. Mégis, ha a 2000. évi helyzetet összehasonlítjuk mondjuk a nagy tömegpárti korszakokkal, a 30-as, 40-es, 50-es évekkel, akkor a taglétszámok csökkenésének mértéke már szembeszökő.

A kilépések, illetve az újonnan belépők arányának csökkenése elsősorban éppen azzal magyarázható, hogy az egyszerű párttagság kezd funkciótlanná válni. A modern pártokba elsősorban azok lépnek be, akik politikai vagy más karrierpályát kívánnak befutni, s ehhez „felhasználják” a párt által kínált lehetőségeket. A „szimpla” párttagság romantikája megszűnt vagy csaknem megszűnt; korábban ez adott legalább egy identitás- és kollektivitásérzületet, ma már azonban az ezen érzületeket fenntartó mozgalmi jellegű párttevékenységek és funkciók jó-részt megszűntek.

2. Csökken a választói részvétel aránya. Ez a folyamat nagyjából a 80-as években kezdődött el Európában, és a 90-es években is folytatódott. Itt is, akárcsak a párttagság csökkenése esetében, általános trendről van szó; vannak országok, ahol stagnál a választói részvétel, illetve egyes országokban egy-egy választáson még növekedik is a választók létszáma. Az átlagos trend azonban a csökkenés; csak példaként említeném a szomszédos Ausztriát, ahol korábban természetes volt a 90 százalék feletti részvételi arány, mára azonban ez az arány gyakran 80 százalék

alá süllyed. Ugyanez mondható el Németországról is, ahol szintén markánsan esett a választásokon részt vevők száma. Nyugat-Európai átlagban nézve a részvétel csökkenésének mértéke 10–20 százalékos vagy annál is nagyobb, de kétségtelen, hogy továbbra is jóval 50 százalék felett van a szavazatok aránya.

Amíg a párttagok számának visszaesése alapvetően a pártok integráló, organizáló erejébe vetett hit megroppanásával áll elsősorban összefüggésben, addig a választásoktól való távolmaradás mögött a pártok alapvető létének megkérdőjelezése áll. A protestáló, nem választó állampolgárok lényegében annak a kétélyüknek adnak kifejezést – vagy legalábbis közvetetten ez következik távolmaradásukból –, hogy a választásokon induló pártok egyáltalán bármilyen, a polgárokat foglalkoztató problémák megoldására alkalmasak-e. Képesek-e, akarnak-e egyáltalán rezonálni a pártok – a 21. századba lépve –, rugalmasan alkalmazkodni az emberek változó igényeihez, elvárásaihoz, avagy a pártok döntően a saját problémáik megoldását tartják elsődűnek? A választásra jogosultak egyre nagyobb aránya tartja úgy, hogy a választások a pártokról „szólnak”, s nem az állampolgárokról.

Mindezzel együtt mégis látnunk kell, hogy a pártoktól való növekvő elfordulásnak határai vannak az európai demokráciákban; ha csökkent részvétel mellett is, de érvényes parlamenti választásokat tartanak és a teljes „kiürülés” – a szavazói arány vészes csökkenése – nem fenyeget.

3. Az állampolgári aktivitás autonómmá, „civilisé” válása. Szoros összefüggésben a fentiekkel, az állampolgárok új problémák megoldására új szerveződési-működési kereteket keresnek. Az utóbbi években a fejlett világban új típusú törésvonalak, konfliktusok keletkeztek (mint például a feminizmus, a homoszexualitás, új vallási közösségek, etnikai identitások felerősödése, a globalizációval szemben regionális-kulturális törekvések, új civil szerveződések stb.), s ezek kezelésére a hagyományos, bevett pártok eleddig képtelennek bizonyultak. A német politikatudományban *új típusú miliők* megjelenéséről beszélnek, amelyek mögött új értékválasztások és új érdekszerveződések bukkannak fel, amelyekkel a „régí” pártok nem sokat tudnak kezdeni.

Az figyelhető tehát meg, hogy a pártok „államosodásával” párthuzamosan, illetve annak következményeként a polgárok új civil társadalmi formákat keresnek identitásuk megtalálására. Lipset és Rokkan klasszikus tanulmányukban még arról beszéltek, hogy a lényeges társadalmi törésvonalak (cleavages) voltak az inspirálói és meghatározói a párttagoltságnak; ma viszont már az mondható el, hogy az újonnan keletkező társadalmi törésvonalak csoportthordozói, szerveződései nem is kívánnak pártmegosztottság alapjává válni.

Felmerül tehát a kérdés, hogy vajon a 21. században meg tudják-e őrizni a pártok azon közvetítő funkciójukat, amely a 19. és 20. században markánsan jellemezte őket.

4. Megjelenik a pártokkal szembeni általános undor, előítélet. Ez a mozzanat lényegében a fenti jelenségek összegződése: azért a csökkenő párttagság, azért a süllyedő választói részvétel, azért a pártok helyett a civil szerveződések keresése, mert kialakulóban egy általános távolságtartás, rosszabb esetben „undor” a pártokkal szemben. E jelenség közvetetten tetten érhető azon felmérések sokaságában, amelyek arról kérdezik a lakosságot, hogy mely politikai intézményekben bíznak meg a legjobban, illetve legkevésbé. A komparatív vizsgálatok azt bizonyítják, hogy nemcsak a kelet- és közép-európai új demokráciákban, hanem – ha kisebb mértékben is – a nyugat-európai „bevált” demokráciákban is hátul állnak a pártok a bizalmi rangsorban. Az emberek egyre kevésbé hiszik el azt a pártoktól, hogy a legfontosabb – s főleg, hogy az összes! – problémákra választ tudnának adni.

A főként a német politológusok által bevezetett, kissé publicisztikus kategória („Politikverdrossenheit”, vagyis politika-undor) mögött az a kritikai megítélés áll, hogy a pártok valahol a 20. század végén elveszítették „gyökereiket”, elveszítették azon problémamegoldó és -kezelő képességeiket, amelyekre szerveződtek a kezdetek kezdetén, s amelyek jellemezték őket hosszú évtizedeken át. A választók, a polgárok talán részben ösztönösen, részben tudatosan felismerték ezt, de legalábbis reagáltak erre a mélyreható változásra.

5. Megjelenik a radikális, szélsőséges pártok iránti vonzódás, szimpátia. Azok a radikális, populista, esetenként és elemeiben szélsőséges – főként jobboldali – pártok, amelyek szerte Európában egyre jobb választási eredményeket érnek el, a modern, „bevett” pártok válságjelenségeinek torz jelzői. Mert hiszen minek köszönhetik Ausztriában, Svájcban, Dániában, Norvégiában, Franciaországban, Magyarországon és máshol az említett pártok viszonylagos előretörésüket? Nem elsősorban és nem döntően a rasszizmusuknak, antiszemitizmusuknak, idegengyűlöletüknek, mint ahogyan azt sokan gondolják szerte Európában. Megjelenésük és fellépésük bornírt módon újra a civil társadalom, az állammal szembeni „lent” megjelenése, szembehelyezkedése a pártállammal, a kartell-pártokkal, amelyek már régen elveszítették kapcsolatukat a választókkal, a mindennapi emberekkel. Döbbenetes módon ezek azok az „egyetlen” pártok, amelyek megkérdőjelezzik a beépült nagy pártok „politikai szerződését”, azt a szerződést, amely végső soron az erőforrások, a pénz, a befolyás és a hatalom egymás közötti felosztására épül. (Bordieauvel szólva a különféle tőkék felosztásáról is beszélhetnénk.)

A populista, radikális jobboldali pártokra szavazók tehát azt az esélyt látják – elsősorban – ezekben a pártokban, hogy meg tudnak törni egy túlzottan megmerevedett, bebetonozódott pártállami szisztémát, hogy mobilitást, esélyegyenlőséget tudnak vinni a társadalom mozgásába, hogy a civil társadalom képviselőiként lesznek képesek fellépni a politikai nagy intézményekben is. Nagy a valószínűsége annak, hogy ezek a várakozások alaptalanok, hogy e pártok hatalomra kerülve nem tudnának változtatni az alapvető trendeken, amelyek a 21. század elején már körvonalazódnak. Mégis, megjelenésük és időleges sikereik valódi kihívást jelentenek a bevett pártok számára, s arra készíthetik őket, hogy újragondolják tevékenységük alapjait.

II. A VÁLSÁGJELENSÉGEK OKAI

A fentiekben a pártok működésével összefüggő, illetve a pártok és a választópolgárok kapcsolatában beállított változásokat és (válság)jelenségeket tekintettük át. Eleddig azonban legfeljebb csak érintőlegesen és jelzésszerűen utaltam a lehetséges okokra; az elemzés ez idáig megmaradt a jelenségek leírásának szintjén. Fontos azonban, hogy feltegyük a kérdést: mik azok a mögöttes, szélesebb értelemben vett háttértényezők, amelyek a pártok működésében alapvető funkcióváltás(ok)hoz, valamint a pártok megítélésének megváltozásához – a bizalom kisebb-nagyobb mértékű elvesztéséhez, távolságtartáshoz stb. – vezettek. A következőkben erre próbálok röviden választ keresni; feltételezésem szerint a lehetséges válaszok egyben ahhoz is fogódzók adnak, hogy a pártok 21. századi szerepét, szerepváltozását körvonalazhassuk.

Megítélésem szerint a pártok válságjelenségei és fokozatos funkcióváltásai mögött háromféle tényezőre bukkanunk: *társadalmira, társadalomtechnikaira és politikaira.*

Először is induljunk ki a következő alapkérdésekből: mi volt a 20. század első évtizedeiben kialakult, majd megerősödött modern demokráciákban a pártok elsődleges szerepe, funkciója? Mi volt az a „klasszikus” szerep, amelyet az úgynevezett modern tömegpártok felhasználtak? Nos, a logika a következő: éppen a modern tömegpártok érdekvállaló, érdekaggregáló, reformer, sőt forradalmi tevékenysége volt az, amelyeknek eredőjeként fokozatosan általánossá lett az általános választójog, illetve a pártokra épülő parlamenti demokrácia. A pártok, pontosabban a modern tömegpártok eredendően társadalmi csoportok vagy – klasszikusan szólva – osztályok (munkásság, parasztság, vallási csoportok, etnikai közösségek, kistulajdonosok stb.) képviselőitére vállalkoztak, s éppen e pártok politikai

küzdelseinek, illetve e csoportok fokozatos emancipálódásának eredményeképpen alakultak ki a modern értelemben vett parlamentáris demokrácia keretei. A pártok tehát „klasszikusan” azt az illúziót hordozták, hogy széles és egységes érdekekkel, értékekkel rendelkező csoportok, osztályok illúzióit, vágyait tudják valóra váltani, ha hatalomra kerülnek.

A modern társadalmak a második világháború után, az 50-es, 60-as évektől kezdve hatalmas változásokon mentek keresztül. Ebben az időszakban alakul ki ugyanis Nyugat-Európában és a fejlett világban a *jóléti államok* kora; ekkor kezd rohamosan emelkedni az átlagos életszínvonal, ekkor alakul ki egy masszív és igen széles középosztály, amelyhez fel tudnak zárkózni már a munkásság felső rétegei (az úgynevezett fehérgallérosok) is. Ez egyfelől „lelohasztja” a munkásság forradalmi romantikáját (s ezáltal a kommunista pártok rohamosan háttérbe szorulnak, a baloldalon a szociáldemokrácia erősödik meg, amely már csak reformokat akar, rendszerváltást nem), másfelől kialakít a középosztályon belül egy nagyon hasonló értékrendet, szokást, magatartásmódot és stílust („fogyasztói társadalom”, Marcuse: egydimenziós ember stb.). A fogyasztói attitűd általánossá válása viszont szétrobbantja a csoporttudatos, osztálytudatos kollektivitást, helyette a polgárok erőteljes individualizálódása, atomizálódása következik be.

Mindezek következtében fokozatosan átalakul a polgárok választói attitűdje is: a pártok mögött álló egységes csoportok és osztályok felbomlanak, részekre, sőt egyénekre tagolódnak, a pártok közötti választás esetében az affektív-érzelmi mozzanatok növekvő mértékben átadják helyüket a *racionális* és *változó* megfontolásoknak. Bonyolódik, finom rétegszerkezetekre bomlik, s átstrukturálódik a modern társadalom, és a pártok már nem számíthatnak automatikusan azokra a választókra, akik eleddig „törzsi” módon, osztálytudatos, érték(vallási)-avagy etnikai alapon csatlakoztak a pártokhoz.

De ennél többről is szó van: a választók individualizálódása és atomizálódása mellett, szinte ezzel párhuzamosan újfajta érdekek- és érték kötöttségek jelennek meg, vagy ahogyan a német politológusok mondják, új miliók szerveződnek (csak példaként: feminista, homoszexuális mozgalmak, környezetvédő közösségek, új vallási identitások, bázisközösségek, a globalizációval szemben fellépő mozgalmak, felerősödött etnikai közösségi tudatok, lokális autonómiák és egyéb civil érték- és érdekközösségek stb.). Az új miliók egyben arra is megadják a lehetőséget, hogy a polgárok egyszerre többféle kötődéssel rendelkezzenek, s ráadásul e kötődéseket viszonylag gyorsan változtathassák (az internetkorszakban ennek a sebessége elképesztő méretűvé válhat).

Vagyis a modern pártokat egyszerre többféle *társadalmi* kihívás érte: a hagyományos, nagy osztályok felbomlottak és a tár-

sadalomnak egy sokkal bonyolultabb, tagoltabb és átfedésekre épülő finomszerkezete jött létre; a választópolgároknak teljesen újfajta érték- és érdekkötöttségei alakultak ki, amelyek ráadásul változók is, és mindebből következően alapjaiban átalakulnak a politikával, a pártokkal szembeni elvárásaik. Ennek lényege, hogy ma már nem bíznak a nagy rendszerváltó illúziókban (kapitalizmusból a szocializmusba, kommunizmusba), hanem réteg- avagy milióérdekeikkel összefüggő konkrét problémáikra várnak konkrét megoldásokat a pártoktól.

Az egyik oldalon – a társadalom oldalán – tehát változó, átalakuló, „kiscsoportos” igények megjelenése, a másik oldalon viszont a változatlan, kevés rugalmasságot mutató „nagypartok”, amelyek eleddig csak kevésbé váltak nyitottá új típusú érdekek és értékek becsatornázására, felvállalására. Mindazonáltal – a másik oldalon – a pártok is reagáltak a 60-as, 70-es években kezdődő változásokra, hiszen ez idő tájt jönnek létre az úgynevezett néppártok avagy gyűjtőpártok (catch-all parties, Allerweltparteien), amelyek igyekeztek túllépni a szűk osztálylogikán, és a legkülönbélebb rétegekből próbáltak-próbálnak szavazókat szerezni maguknak. A 90-es évekre azonban világossá vált, hogy a néppárti stratégiának korlátjai vannak: egyfelől nem lehet túlságosan szélesre nyitni a kapukat, mert akkor a hagyományos szavazói bázis erodálódik és elfordul a párttól, másfelől a néppártiság nem volt képes feloldani a pártokkal szembeni általános elégedetlenséget, sőt, még jobban ki is élezte azokat (a pártok államosodása, kartellese, a nagy cent-rumpártok egymáshoz közeledése a közös pártérdekek mentén stb.).

Elmondható tehát, hogy az utóbbi évek-évtizedek társadalmi változásai – középosztályosodás, individualizálódás, új miliók megjelenése stb. – gyökeresen átalakították a pártok működési keretfeltételeit. A modern pártok alapjaiban nagy, zárt társadalmi csoportok képviselőitére vállalkoztak, most pedig mindez feloldódott, minden egyes szavazóért újra és újra meg kell küzdeni, új típusú érdekek és igények jelentkeznek, amelyek felvállalása hatalmas rugalmasságot követelne stb. A pártok reakciójának lényege a következő: mint „néppártok”, a párttagságról egyértelműen „áttették a hangsúlyt” a „megnyerhető” összes választópolgárra, ideológiai alapú megváltásígéretet helyett a konkrét érdekek érvényesítésének ígéretével lépnek fel, amelynek alátámasztására éppen a hatalomban, az államban való aktív jelenlétük szükségességét hangsúlyozzák. Tehát: a mai párt azért nem „romantikus”, civil társadalmi párt, hanem állampárt, mert utóbbiként valós eszközökkel rendelkezik az egyes társadalmi csoportok érdekeinek érvényesítéséhez. „Nem álom, hanem valóság” – próbálják hirdetni a pártok. De, miként tapasztalható, törekvéseik még nem meggyőzőek a választópolgárok nagy része számára.

A századvég társadalmi, strukturális változásai kihúzták a szőnyeget a „klasszikusan modern” pártok lába alól. A pártok vagy alapjaiban átalakulnak, vagy fennáll a veszély, hogy inadekvát szereplőkké válnak a politikai életben.

A válságjelenségek másik mögöttes oka *társadalomtechnikai, ha tetszik infrastrukturális*. Nem másról van itt szó, mint a 60-as évek elejétől megjelenő televízióról, majd néhány évtizeddel később a *média* átfogó hatásmechanizmusairól, megspékelve mindezt a hatásában igencsak a 21. században kibontakozó *internetvilággal*. Mit eredményez mindez a pártok és a választópolgárok kapcsolatában?

Döntően hatalmas lehetőséget kínál a pártoknak ahhoz, hogy közvetlenül jussanak el a választók legszélesebb köreihez, közvetlenül gyakoroljanak hatást rájuk. Nincs vagy csökkenő mértékben van szükség nagy tömeggyűlésekre, intenzív és mozgalmi elemeket hordozó pártmunkára, állandó személyi kapcsolat-tartásra stb. A médiában való egy-egy jó szereplés, meggyőző érvelés, egy-egy jó és hatásos párthírdetés, jó tévés kampányszereplés többet ér több ezer pártgyűlésnél – s ez átalakítja a pártok belső szerveződését, működési súlypontját.

Sajátos módon e technológiai-infrastrukturális változás a társadalmi változásokkal egységes hatást mutat, hiszen az osztálykötődések felbomlása, az individualizálódás arra készíti a pártokat, hogy egyre nagyobb körökhöz, sőt, az egész társadalomhoz szóljanak a minél több szavazó megnyerése érdekében. Erre a televízió, a rádió, a sajtó együttese óriási lehetőséget ad, aminek következtében a pártok e munkát állítják működésük tengelyébe. Mindennek kedvező hatása is van a pártválasztópolgár-hangulatra, hiszen követelménnyé válik a közérthető, konkrét, de egyben szakértői beszéd, fontos a karizmatikus, de egyben meggyőző és közvetlen személyiségű politikusok kinevezése és előtérbe állítása, s nem utolsósorban valóban figyelni kell a társadalmi közhangulat diktálta elvárásokra, valós problémamegoldó receptek felkínálására stb.

Kétségtelen tehát, hogy a mediatizált politizálás kényszere a pártok tevékenységét gyakorlatiasabbá, ellenőrizhetőbbé teszi, és a demokrácia hatásfokát is növeli. Másfelől a pártokat még inkább „államosítja”, a pártmunkát még inkább háttérbe szorítja, és egy professzionális, szakmailag magasan képzett pártvezetés és pártbürokrácia, valamint a szakértői gárda és a párt mögött álló agytrösztök kezében koncentrálja a párt irányítását. A társadalmi és a társadalomtechnikai változások tehát egy irányba mutatnak, egymás hatásait erősítik fel.

Nem kisebb jelentőségük azonban a pártok válságának és funkcióváltásának szempontjából azok a *politikai folyamatok*, amelyek 1989–1991-ben kezdődtek és a mai napig is tartanak, hatásuk pedig egyre átfogóbb. Természetesen a kommunista-szocialista világrendszer bukásáról van szó, a Közép- és Kelet-

Európában elkezdődött demokratizációról, a Szovjetunió 1991-es széteséséről. E forradalmi tartalmú (de nem formájú) változások, amelyek éppen 200 évvel a nagy francia forradalom után zajlottak le, alapjaiban felborítottak egy, több évtizeden keresztül fennállt kétpólusú, duális politikai világrendszert. Erre a történelmi fordulatra reagálva írhatta meg Francis Fukuyama híressé vált könyvét, a *The End of History* című munkáját, amelyben az „egypólusossá” váló világ kapcsán a liberális demokráciák végérvényes történelmi győzelmét és annak következményeit taglalja.

A kapitalista demokráciák és a szocialista-kommunista diktatúrák harcának eldőlése az előbbieik javára átfogó hatást gyakorolt és gyakorol a politikai folyamatok egészére, s így természetesen nagymértékben befolyásolja a demokratikus pártok és pártrendszerek működési feltételeit, „auráját” is. Annál is inkább, hiszen a demokratikus tábor pártjai és pártrendszerei évtizedeken át egy meghatározott politikai világrend, a dualitás keretei között kialakítottak egyfajta magatartás- és működésmódot, egyfajta nyelvezetet, amely már-már szinte automatikusan működött, kvázi legitimációt adott a pártoknak. A nagyívű változások azonban mindezt felborították, s új helyzet, új kihívások elé állították az egész demokratikus tábor pártjait.

De vajon miben érhetjük tetten a kihívásokat?

Elsősorban is abban, hogy a kommunista-szocialista diktatúrák, egypártrendszerek vagy látszat-többpártrendszerek szétesése alapvetően megváltoztatta a pártverseny politikai és ideológiai tartalmát. A dualitás „felrobbanásával” megszűnt, illetve értelmét veszítette a kapitalizmus-szocializmus szembenállás, azaz a fejlett demokráciákon belül *elveszett a társadalmi és politikai rendszer-alternatíva lehetősége*. Ez pedig éppen azért lényeges, mert már a 19. századi, de főként a 20. századi bal-jobb színezetű politikai csatáknak éppen ez adta az „eszenciáját”: a Bal és a Jobb rendszer-alternatívákat is jelentett. A bal- és jobboldali politikai pártok éppen azért és általa tudtak hatalmas tömegeket maguk mögé állítani, mert el tudták hitetni híveikkel, hogy az ő pártjuk hatalomra jutása egy új rendszer, egy új világ, a „Kánaán” (a szocializmus) uralomra jutását is eredményezi, vagy ellenkezőleg, az ő pártjuk hatalmon maradása megvéd egy rémséges új rendszer eljövételétől és a „régii” rend előnyeit még magasabb fokon garantálja.

Mindezekből következően a pártok és a választópolgárok kapcsolata a hűségre és a hitre épült, arra az illúzióra, hogy az „én pártom” az én világomat hozza el nekem, amelyben majd boldogan élek, míg meg nem halok. Tehát, egészen a 20. század utolsó évtizedeiig, egészen a 80-as évek végéig, a bal- és jobboldali pártokra való szavazás egyfajta hűségnyilatkozat volt, az elkötelezettség újabb és újabb bizonyítása – a szűkebb és tágabb környezet számára – a kapitalizmus, a demokrácia és

a szabadság, vagy a szocializmus, a totális egyenlőség kommunisztikus elképzelése mellett. Ilyen körülmények között a pártok biztosan számíthattak a „törzsszavazóikra”, akik tűzön-vízen át – még a hibákat is elnézve! – kitartottak pártjaik mellett.

Az egypólusossá váló világrend, a rendszer-alternatíva megszűnése azonban teljesen újszerű helyzet és kihívás elé állítja a pártokat; s nemcsak a baloldaliakat, hanem a jobboldaliakat is. Mert hiszen mi mutatkozik meg? Az, hogy nincs „csodálatos jövő”; az, hogy a fennálló keretek között kell és lehet kormányzati és ellenzéki politikát folytatni, s kiderül, hogy a politizálási-kormányzási stratégiák közötti különbségek egyre jobban szűkülnek. A 80-as, 90-as évektől egyre feltűnőbb, hogy a fejlett demokráciákban a baloldali, balközép- (szociáldemokrata), illetve jobboldali, jobbközép- (nemzeti, konzervatív-kereszténydemokrata) pártok váltakozó kormányzásai között egyre kevesebb mélyreható, társadalmi, gazdasági és kulturális jellegű különbség fedezhető fel. Egy-egy kormánypártok gazdasági mozgásterére egyre szűkebb, „csodákat” egyetlen kormány sem képes művelni. Azaz, megkérdőjeleződik a szoros pártkötődés jelentősége, a totális párhűség hasznossága és ésszerűsége, és felvetődik, hogy valójában egyetlen párt sem tudja alapjaiban orvosolni a társadalmi problémákat, legfeljebb változó sikerrel kezelgeti azokat.

Ezek a felismerések, mint említettem, persze nem kizárólag 1989 után fogalmazódtak meg, hanem már az előző évtizedekben is, a jóléti államok kialakulásával párhuzamosan. Mégis, a kiábrándulás igazából csak a 90-es évektől válik erőteljessé, hiszen egészen 1989-ig a fejlett demokráciák pártjai élvezték a komparatív előnyt és az abból következő legitimitást. Magyarán: amíg fennállt a kommunista-szocialista világrend, amíg „állt” a Szovjetunió, addig a nyugati pártokkal kapcsolatos belpolitikai, ha tetszik, „sui generis” kifogások tompíthatók, elkenhetők voltak. Hivatkozva arra, hogy ha nem is mindenben „jók”, „tökéletesek” a nyugati pártok, de még így is ezerszer jobbak, mint a kommunista egypártok, vagy másképp: egy rosszul működő demokratikus párt mindig jobb, mint egy rendkívül hatékony diktatórikus egypárt. Mondhatjuk, hogy e komparatív előny egészen a 90-es évekig „megvédte” a nyugati pártokat a belső közvéleménnyel szemben, a kritikák nem éleződtek ki annyira, hogy ez szerep- és funkcióproblémákhoz vezessen.

A 90-es évektől azonban a helyzet és a kritika pozíciója is gyökeresen megváltozik. Most már nincs komparatív előny, a pártok működési problémái sui generis módon kerülnek felszínre, pontosabban reflektorfénybe. Ez tipikusan „a király meztelen”-szindróma, amely most már legitimációs, bizalmi kérdéseket is felvet a pártokkal szemben. Nem is beszélve arról, hogy a pártok alternatívaállítással, funkció-megfelelésével kapcsolatos kételyeket a globalizációs folyamatok hatalmas mértékben fel-

erősítik. A globalizálódó világpiac, a nemzeti gazdaságok fölé emelkedő multinacionális cégek befolyása, a nemzetközi gazdasági és pénzügyi szervezetek, a nemzetközi politikai szervezetek és a politikai integrációs folyamatok (Európai Unió) mind-mind egyre növekvő befolyással vannak a belpolitikai mozgásra, s lassan az válik felismeréssé, hogy egyik vagy másik *párt kormányzati hatalomra kerülése már-már pusztán politika- avagy demokráciatechnikai műveletté degradálódik*. Ez természetesen tudatosan eltúlzott megfogalmazás, s ilyen szinten nem tükrözik a valóságot (hiszen belpolitikai szinten sok-sok kérdésben döntési lehetőségei vannak a kormányoknak, különösen az egyes résztémákkal *kapcsolatos hangsúlyok, preferenciák* megválasztásában), ám mégis, a közvéleményben és a választókban egyre gyakrabban megfogalmazódik „a pártok egyformák” jellegű ítélet, és megjelenik az ebből következő szkepszis.

Azt mondhatjuk tehát, hogy mind a jóléti államok létrejöttével párhuzamosan csökkenő erejű ideológiai szembenállások, mind a világ egypólusossá válása, a rendszeralternatíva megszűnése 1989-től, mind a századvégen felerősödő globalizációs folyamatok a pártok szerepét, funkcióit illetően egyirányú hatásokat, kihívásokat mutatnak. A tekintetben mégpedig – egészen egyszerűen megfogalmazva –, hogy amiért valamikor az emberek „megszerették” és később megszokták a pártokat, s amiért természetes szereplői lettek a politika színpadának, nos, azért már nem lehet kitartani a pártok mellett. Ahhoz hasonlatosan, amikor a szerelem múlóban van egy házasságban, vagy már el is múlt, akkor újra kell gondolni a szerepeket, át kell strukturálni a feladathatárokat, egyes illúziókat el kell felejtetni és helyette új típusú örömeket és előnyöket kell felfedezni – s mindezt a viszony fenntartása érdekében.

III. ÉS AZ ÚJ DEMOKRÁCIÁK?

Érdeemes röviden kitérnünk arra is, hogy az európai pártok világjelenségeire hogyan hatnak a Közép- és Kelet-Európában létrejött vagy létrejövő új demokráciák, a maguk új, demokratikus pártjaival és pártrendszereivel. Nem kevésbé lényeges kérdés persze az sem, hogy a fejlett demokráciák mint „modellek” hogyan befolyásolják, formálják – közvetetten vagy közvetlenül – az új demokráciák, köztük Magyarország pártjainak működését.

Megítélésem szerint Nyugat- és Közép-, valamint Kelet-Európa kölcsönhatása leginkább abban érvényesül, hogy az új demokráciák pártjai és pártrendszerei még élesebben és látványosabban mutatják fel azokat a válságjelenségeket, amelyekkel fejlettebb „testvéreik” már évek óta küszködnek. Az alábbiakban ennek az okait taglalnám.

Alapvetően azt kell megállapítanunk, hogy Közép- és főleg Kelet-Európa új pártjai és pártrendszerei „halmozottan hátrányos” helyzetben kezdték el működésüket. Egyfelől ezen országok nem vonhatják ki magukat az általános válságjelenségek hatása alól, másfelől azonban saját, sui generis problémáikkal is meg kell küzdeniük. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy az új demokráciák esetében egyszerre jelentkeznek *premodern, modern és posztmodern problémák*. A premodern kihívás lényegét abban ragadhatjuk meg, hogy ezekben az országokban a demokratikus politikai kultúra, a demokratikus mentalitás és szemléletmód még kialakulatlan, pontosabban ebben az időszakban formálódik. Természetesen e tekintetben élesen külön kell választani egymástól egyfelől az úgynevezett „visegrádi” országokat (Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Magyarország), ideértve Szlovéniát is, másfelől a balkáni államokat és a szovjet utódállamokat. Utóbbiaknál a demokratikus mentalitás és politikai kultúra olyannyira nem honosodott meg, hogy gyakoriak még a véres összecsapások, polgárháborúk; mindez pedig a pártok és a pártrendszerek stabilizálódását rendkívül lelassítja. Azonban a demokratikus hagyományokkal rendelkező közép-európai országokban is megfigyelhető az a premodern vonás, hogy a pártok nem jutottak el egymás kölcsönös elismeréséig, a „pas pro toto”-elv még nem vált egyértelművé. A közép-európai pártok viszonyából is hiányzik még a bizalmi tőke, egymás – demokratikus keretek közötti – kiszorítására törnek, a demokratikus intézményépítés konszenzushiánnyal küszködik. Ez a bizalom- és konszenzushiány viszont túlfeszítetté teszi a pártok közötti ellentéteket, ami viszont negatív hatással van a választópolgárokra; a polgárok úgy vélik, hogy a pártok képtelenek ellátni funkcióikat, mert túlságosan magukkal, „belterjes” vitáikkal vannak elfoglalva.

Ugyanakkor nem csekély gondot okoznak a modern problémák is. Az, hogy a pártok mennyire képesek megfelelni alapvető – legalábbis „klasszikusan” alapvető – funkciójuknak, a fontosabb társadalmi érdekek és értékek politikai megjelenítésének, képviselésének. Ez a régió ebből a szempontból is sajátos képet mutat: Nyugat-Európához képest, ahol – Lipset és Rokkan alapján – a pártok eleve társadalmi törésvonalak (cleavages) mentén jöttek létre, s ezáltal a képviselő „kódolva volt” a kialakuló demokratikus többpártrendszerbe, Közép-Európában mindez egészen eltérően, sőt ezzel ellentétesen alakult. Utóbbi országokban a szocialista-kommunista évtizedek alatt a társadalmi törésvonalak elhalványultak, sőt meg is szűntek, és így a demokratizáció és pártosodás *eleve nem* alulról, hanem felülről, a politikai és pártelitiek immanens ellentétei alapján formálódott ki. Vagyis ebben a térségben sajátos történelmi okok folytán a törésvonal-elmélet nem érvényesíthető, helyette másfajta, öntörvényű logika mentén formálódtak-formálódnak ki a párt-

rendszerek. Viszont a modern konfliktus adott: a pártok a *képviselet* problémáival küszködnek, azzal, hogy a köztük és a választópolgárok között meglévő szakadékot áthidalják. „Egyedülálló párt keres magának választói bázist” – adhatnának fel az új demokráciák pártjai a hirdetést; s valóban, e régió országaiban, pontosabban a visegrádiaknál a pártoknak még nem igazán sikerült integrálniuk a demokratikus rendszerekbe a polgárokat. Ennek az a következménye, hogy a polgárok pártokhoz való kötődése igen-igen gyengé, bizalmatlanul vagy kritikusan szemlélik a pártok ténykedését.

Mindezeken a speciálisnak is nevezhető, premodern és modern problémákon túl azonban a régió országainak azonnal szembe kell nézniük a „*posztmodern*” kihívásokkal is. Ez utóbbiak esetében nincs másról szó, mint mindazokról a válságjelenségekről, amelyekről a fentiekben már szóltam. Hiszen az új demokráciák a modelleknek tekintett nyugatiaknál még határozottabban szembekerülnek a mozgáster beszűkülésével, a nemzetközi erőter meghatározó voltával, „megspékelve” mindezt azzal, hogy ezen országok az EU-integráció kapcsán még inkább alkalmazkodásra vannak kényszerítve. Azaz: a pártok, ideológiáktól és politikai arculatoktól függetlenül, hihetetlenül behatárolt mozgásterrel rendelkeznek, s ezért rendkívül korlátozottak az egymással szembeni alternatívaállítás lehetőségei.

Gondoljuk el ezek után: az új demokráciák – így Magyarország – pártjai nem pusztán a kevéssé meggyőző alternatívaállításuk miatt váltják ki a közvélemény, a választópolgárok kritikáját – miként nyugati „társaik” –, hanem ráadásul eleve túlzottan nagy távolság alakult ki köztük és a választópolgárok között, integrálóerejük tehát jóval szerényebb a fejlett demokráciák pártjaihoz képest. Ez már csak azért is így van, mert bár a nyugati pártok is részben elvesztik-elveszítették tekintélyüket, az mégis elmondható, hogy a politikatörténeti tapasztalatok alapján a választók „el tudják helyezni” őket, azaz az integrálóképeség elvi feltételei fennmaradnak. Ezzel szemben az új demokráciák pártjai nem „hoznak magukkal” semmilyen integrálóerőt, mindezt itt és most kell megszerezniük, ha pedig ez nem sikerül, akkor a távolságtartás és a bizalomvesztés (pontosabban a bizalom meg nem szerzése) sokkal mélyebbé válhat, mint Nyugat-Európában. Másképpen: az új demokráciák szinte az „állatorvosi ló” esetének megfelelően hordozzák a pártok válságjelenségeinek összes tünetét – talán még „kilúgozottabban”, mint a modellországokban. A pártok államosodása, civil társadalomtól való eltávolodása, a pártok „kartellesedése”, a pártpatronázs, a zsákmányszerzés, a párttagság hiánya, a pártmunka elsikkadása stb. mindmind igen erőteljesen jelentkeznek, s nincs semmi, ami ezt a közvélemény előtt ellensúlyozni tudná.

Mindez azt jelenti, hogy az új demokráciák pártjai és pártrendszerei sajátos üzenetet hordoznak a nyugatiak számára.

Azt mégpedig, hogy a „klasszikus” társadalmi kapcsolatrendszer minimálisra redukálódhat és a pártok szélsőséges esetben teljes egyértelműséggel „állampártokká” válhatnak. Ez egyben egy olyan tapasztalat és olyan változás, amely a pártok működésének, szerepének európai szintű újragondolására készíthet, illetve kényszeríthet.

Ebben a dologban az a paradoxon, hogy *a nyugat-európai értelmiség, a politikai elitek új eszméket, új gondolatokat, új intézményeket és új megoldásokat vártak el a közép- és kelet-európai új demokráciáktól – s helyette nem kaptak mást, mint a saját modelljük görbe tükrét.* Az új demokráciák pártjai nem győztek hasonulni a nyugati párttestvéreikhez, igyekeztek a nemzetközi pártszervezetekhez csatlakozni, s mindennek, valamint sajátos belső problémáik következtében szinte kilúgozott formában hozzák felszínre a pártok működésének összes lényeges problémáját.

Igy tehát az történik, hogy a közép- és kelet-európai új demokráciák pártjai nem hoznak megváltást Nyugat-Európa számára, ellenkezőleg, inkább önvizsgálatra, talán katarziszra készítik-kényszerítik a nyugati pártokat – s egyben önmagukat is.

IV. AZ ORGANIKUS FUNKCIÓ FELÉ?

A pártok tehát úgy érkeznek el a 21. századba, hogy számos, külső és belső válságjelenség, illetve funkciózavar jellemzi működésüket. Csak röviden, címszavakban felidézve ezeket: a pártok erőteljes államosodása, elszakadása a civil szférától, a pártszervezetek bürokratizálódása, a belső demokratizmus látványos csökkenése, a párttagság háttérbe szorulása és a választópolgárokra való „túlzott” koncentráció, a pártok hatalmi zsákmányszerzése, a pártpatronázs túlburjánzása, az állami finanszírozás túlméretezettsége, egyfajta „kartellpárti” érdek kifejlődése, mely elmosza a kormányzat és ellenzék közötti ellentéteket stb. Mindezeknek következményeként látványosan csökken a pártok tekintélye, illetve a pártokkal kapcsolatban évtizedeken át meglévő bizalom, hűség, sőt érzelmi elkötelezettség. Elveszõben a hit, hogy a pártok azok a politikai (társadalmi?) szervezetek, amelyek egyedül képesek az emberek problémáinak megoldására.

Felvetõdik tehát a kérdés: vajon mi lesz ezek után a pártokkal a 21. században. Lehetséges, hogy a pártok mégiscsak a 19. és a 20. század „klasszikus” politikai képzõdményei, amelyek a nagy, megváltó ideológiák korszakában széles társadalmi csoportok (osztályok) emancipációs küzdelmeit közvetítették, funkciójukat és szerepüket veszti egy olyan „posztmodern” korszakban, amelyben a társadalmak individualizálódnak, mikroszférákra bomlanak és újrarendeződnek, s az újonnan fel-

merülő érdek- és értékszférák kifejezésére már más, újfajta szerveződések válnak alkalmassá? Vagy pedig a pártok mégis tartósan a „felszínen maradnak”, mert – alkalmazkodva a változásokhoz – bizonyos klasszikus funkcióikat fokozatosan leépítik, más, részben régi, részben új funkcióikat azonban felerősítik, s ezáltal tartósan és stabilan a 21. századi politikai élet integráns szereplőiként működnek tovább?

Nos, a fenti alapvető kérdésekre nyilván nem lehet végleges és egyértelmű választ adni, mégis, az eddigi trendekből kiindulva néhány feltételes következtetés talán megfogalmazható.

Abból indulnék ki, hogy a történelem arra tanít: a problémák soha nem oldódnak meg teljesen, hanem átalakulnak, vagy más, fontosabbá váló problémák szorítják háttérbe azokat. Azt hiszem, a pártok esetében is valami hasonló figyelhető meg: napi funkcióik teljesítése egyre nehezebbé válik, ám már új kihívások jelentkeznek, amelyeknek új módon és eszközökkel kell megfelelniük.

Mit jelent mindez konkrétan? Azt, hogy miközben a pártok meghatározott funkció- és szerepzavarral küzdenek, addig ezalatt – mintegy a „háttérben” – meghatározott, részben régi, részben új pártfunkciók erősödnek meg és intézményesednek a pártok életében. Utóbbiakra már csak azért is kevés fény vetül – egyelőre –, mert *az egész közvélemény még a klasszikus elvárások mentén ítéli el vagy kritizálja a pártokat, s nem hajlandó – egyelőre – egy egészen megváltozott politikai világot tudomásul venni.* Holott a „mélyben” átfogó folyamatok zajlanak, amelyek, ha tartósak maradnak, átvezethetik a pártokat a jelenlegi válságkorszakon egy újfajta, részben szűkebb, részben tágabb és átfogóbb szerepeket kínáló korszakba.

De végül is mik azok a funkciók, amelyek a viták és válságok hátterében megerősödni, karakterizálódni látszanak? Ezeket igyekszem röviden sorra venni az alábbiakban.

1. Először is észrevehető, hogy a pártok egyre nagyobb súlyt fektetnek a teljes mértékben pragmatikus, konkrét problémamegoldó funkció érvényesítésére. Emögött az a felismerés áll, hogy a legkülönbélebb és legegyszerűbb társadalmi, kulturális, gazdasági, szociális, civil stb. problémát sem lehet zárójelbe tenni, arra hivatkozván, hogy a párt nagyívű céljaihoz képest ezek részletkérdések, s minden megoldódik majd akkor, ha az általuk preferált rendszert bevezetik. 1989 és a kommunista tábor bukása ettől az illúziótól végleg megszabadította a közvéleményt, ami egyben azt jelentette, hogy lassacskán befejeződik a klasszikus rendszerideológiák küzdelme, és maradnak a konkrét és „itt és most” megoldandó társadalmi problémák. Ma már nem lehet a mindent megoldó „szép jövő” ígéretével szavazatokat szerezni, helyette sokkal inkább azzal, ha a pártok – akár kormányon, akár ellenzékben – konkrét és világos koncepciókat kínálnak.

ciókkal rendelkeznek a felmerülő konfliktusok és ügyek megoldására.

E követelményt a pártok jelentős része felismerte, és ezért minden erővel arra törekszik, hogy a párttevékenységét a *szakmai kompetencia* szempontjából professzionalizálja. Ennek érdekében a pártok – természetesen különösen a „tehetősebb”, bevált pártok – egyre szélesebb és egyre sokrétűbb szakmai apparátusokat foglalkoztatnak, kiépítik a maguk „agytrösztjeit”, amelyek megteremtik az infrastruktúrát a szakmai felkészültséget igénylő társadalmi problémák kezeléséhez. Minél kevesebb ideológiai alapú propagandaszöveg, általános ígérgetés, és minél több kézzelfogható, közérthető és szakmailag megalapozott recept a problémák kezelésére – ez az, amit a pártok nagy része érvényesíteni kíván.

S mindemögött az áll, hogy a választók egyre kevésbé jövőképet várnak el pártoktól, hanem egyre inkább úgy fogják fel őket, mint *állami intézményeket*, amelyeknek kutya kötelességük az emberekről, a legkülönbélebb társadalmi csoportokról gondoskodni, illetve megoldani problémáikat. Ha egyszer a pártok döntően az állami intézményrendszer részeként, államilag finanszírozva tevékenykednek, akkor nem is várható el tőlük más, mint *állami típusú* feladatvállalás. Ezért, és ennek okán egyre fontosabbá válik a pártok megítélését illetően a *szakmai kompetencia*.

2. A fentiekből következik – pontosabban annak egyik igen markáns vetületeként jelentkezik –, hogy a pártok számára kiemelkedően fontos a *kormányzási funkció*, másképpen fogalmazva a kormányzóképeség állandó bizonyítására irányuló tevékenység. Ez mintegy szubsztanciája az előző hangulat- és főként igényváltásnak: ha kevésbé az eszmék, és sokkal inkább a problémamegoldás válik alapvető elvárássá, akkor nyilvánvalóan a kormányzati teljesítményre irányul a közvélemény figyelve, s nem elsősorban – sőt egyre kevésbé – a pártmunkára. Egy párt akkor válik-válhat igazán hatékonyra, hitelessé, ha kormányzati funkcióban bizonyítja problémamegoldó képességét, hiszen igazából csak a kormányzati hatalom birtokában és eszközeivel lehet a társadalmi problémákat kezelni.

A cél tehát a kormányra kerülés és hatékony kormányzati munka, ellenzékben pedig annak bizonyítása, hogy a jelenlegi hatalomnál is sikeresebb és eredményesebb kormányzati tevékenységre lenne képes a párt. Ez tehát összességében nem más, mint a pártok *kormányzóképeség-funkciójának* hallatlan mértékű előtérbe kerülése; s miközben a kormányzó és ellenzéki pártok egymással versengve igyekeznek bizonyítani összes vetélytársuknál jobb kormányzati potenciáljukat, lassacskán rögzülhet az az általános meggyőződés, hogy a pártok nélkül nem képzelhető el a kormányzati funkció teljesítése.

3. Más összefüggésben észre kell vennünk, hogy a pártok „álmamosodása”, állami és igazgatási eszközeinek bővülése, a pártpatronázs, a pártklientúra kiépítésének növekvő igénye és lehetősége a pártok *karriermegvalósítási funkcióját* állítják előtérbe.

Mindez kettős értelemben is logikus. Egyfelől, ha a pártok tevékenységében a mozgalmi jelleg egyre inkább háttérbe szorul, ha már egyre kevésbé nyújtja egy eszmei-ideológiai közösségbe való bekerülés érdekektől mentes élményét, akkor az „marad” a pártból, ami realitás: a párt jogosítványai, intézményi lehetőségei arra, hogy a hozzá csatlakozók karriervágyait és céljait megvalósítsák. Ezért, e funkciók okán a pártba való belépés, a párt „holdudvarához” való csatlakozás továbbra is jelentőséggel bír, igaz, most már más motivációk alapján, mint a klasszikus korszakban.

Az persze világos, hogy egy politikai ambíciókkal rendelkező ember miért egy párthoz való csatlakozással igyekszik karrier-céljait megvalósítani. Az azonban kérdés, hogy annak, aki nem politikai, hanem valamilyen szakmai karriert kíván elérni, miért szükséges pártot választania és ahhoz integrálódnia. Nos, a válasz a következő: bármennyire is „pragmatizálódnak” a pártok meghatározó funkciói a 21. század elejére, a politikai értékek, a politikai-kulturális beállítottságok eltérései, törésvonalai megmaradnak, s ez a szakmai karrierre vágyó emberek között is megjelenik. Vagyis a szakmai karrier egy bizonyos szintjén még demokratikus politikai viszonyok között is megjelenik a pártpolitika, illetve meghatározott – kormányzati vagy ellenzéki – politikai értékekhez való alkalmazkodás dilemmája. Ezt figyelembe véve a szakmai karrierre törekvő egyén gyakran arra a következtetésre juthat, hogy az általa vallott értékekhez legközelebb álló párthoz valamilyen szinten csatlakoznia kell, s nem pusztán szervilitásból, hanem valóságos politikai önvédelemből. Magyarán: még a kifejezetten technokrata beállítottságú karrieristáknak sem teljesen mindegy a pártokhoz való viszony kérdése.

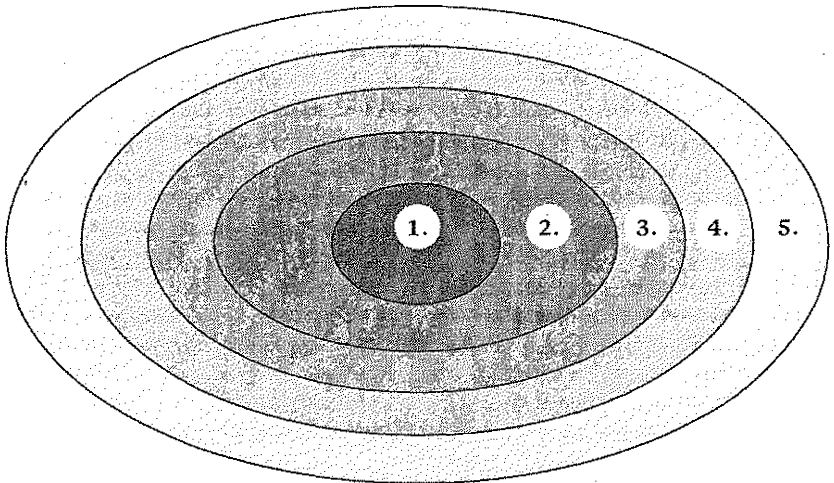
Egyfelől tehát a pártok a modern politikában az egyéni érvényesülés, karrierépítés „hivatalos” intézményeivé váltak, másfelől azonban a karrierépítés meghatározott értékek, motivációk, mentalitások mentén való alternatíváit kínálják – együtt és egyszerre. Mindemögött az áll, hogy bár a 19. és 20. század nagy ideológiái lassacskán valóban elkopnak, elhasználódnak, kiüresednek, ám megmaradnak ezen hagyományok mentén, ezekből merítve meghatározott értékek, világlátások, mentalitások, nyelvezetek és szokások, amelyek a 21. században, a posztmodern korszakban is élesen el fognak különülni egymástól. A nagy társadalmi törésvonalak *értéktörésvonalakká* válnak, ám ezek súlya legalább akkora, ha nem nagyobb – illetve egyszerűen más – lesz, mint az előzőeké.

4. A karrierfunkció mögött észre kell vennünk a pártok azon markánssá, karakterisztikussá váló szerepét, hogy a politikai feladatokon túl *a társadalom egészének organikus működését teszik lehetővé*. Ezt annak révén érik el, hogy a – természetesen meghatározó erejű – pártok nem pusztán egy politikai csoportozatot hoznak létre, hanem egy társadalmi pólus centrumává válnak, amely aztán koncentrikus körök módjára terjed szét a társadalom legkülönbözőbb – gazdasági, kulturális, lokális stb. – szféráiban.

Ha jobban belegondolunk, akkor egy országban akkor működik ténylegesen a demokrácia, ha ezekből a koncentrikus körökből legalább kettő van, *legalább kettő* képes egymással versenyezni. Miután 1989-ben egyértelművé vált, hogy a politikai küzdelemben egyik fél sem tudja az *egészet* (az egész rendszert) megváltoztatni, s hogy *egy rendszeren belül* kell az összes politikai erőnek elhelyezkednie és helyet adnia egymásnak, egyre fontosabbá vált és válik az egyébként már eddig is létező *társadalomorganizáló, organizatorikus funkció*. Mert hiszen miről szól most már a politikai verseny? Nem másról, mint hogy a meghatározó pártok által szimbolizált politikai és nem csak politikai világlátás, értékrend, magatartásmód és kulturális attitűd képes legyen fennmaradni, egzisztálni, sőt, időnként – egymást váltogatva – domináns pozícióba jutni.

Valahogyan így: belső körtől kezdve

1. Pártelit
2. Kormányzás vagy ellenzék
3. Politikai funkciók, szerepek
4. Szférákon belüli és közötti kapcsolati hálók
5. Civil szerveződések, pártkötődések

A diktatórikus rendszerek soha nem képesek arra, hogy a társadalmak természetes vérkeringését biztosítsák, hiszen egyetlen világlátáshoz, kultúrához és értékrendhez akarnak igazítani mindent és mindenkit; ebben a rendszerben csak az érvényesülhet, aki „szerencséjére” ennek az értékrendnek a híve, avagy képes ahhoz alkalmazkodni, vagy – jobb híján – képes meggyőződése ellenére korrumpálódni és beilleszkedni.

A posztmodern társadalom azonban, amelyik már nem vár totális „átalakításra”, hanem hosszú távra rendezkedik be, egyre inkább hasonlatossá válik a természethez, a természeti organizmusokhoz. Folyamatos és fokozatos *belső* átalakulások, megújulások teszik lehetővé az organizmusok fennmaradását, sőt fejlődését. Nos, a 21. századi „organikus” társadalmak állandó megújulását csak és kizárólag a liberális alapokon álló demokráciák képesek garantálni, amelyek minden nyugűk, bajuk és ellentmondásuk ellenére szabad teret adnak a spontán, s ugyanakkor nagyon szervezett mozgásoknak, annak, hogy a társadalom, mint organizmus, önmaga hozza létre önmagából a megújuláshoz szükséges társadalmi és politikai erőket. Ehhez természetesen intézmények kellene, például politikai pártok, amelyek mint *politikai és társadalmi centrumok* funkcionálnak; felszínre hozzák a társadalomban meglévű tehetségeket és koncepciókat, s ezeknek politikai harcok (választások) által megadják a lehetőséget, hogy érvényesüljenek, hogy új típusú gondolkodásmóddal és szakmai koncepciókkal adjanak a társadalom (ha tesszük állam) fejlődéséhez új impulzusokat.

A demokratikus rend tehát megkerülhetetlen lesz a 21. században is, mint olyan elv, keret és módszer, amelyről most már feketén-fehéren kiderűl, hogy nem valamifajta végcél, hanem igazából az egyetlen lehetséges eszköz, amellyel egy társadalom sajátmaga „gyógyítására” és megújítására válik-válhat képessé. Konkrétan ez azt jelenti, hogy az alternáló pártok vezérlése alatt meghatározott *személyi, politikai és szakmai garnitúrák* kerülhetnek felszínre, melyek között kialakulhat egyfajta rivalizálás, hatalmi harc, ám éppen ez a garanciája a társadalom nélkülözhetetlen felfrissűléseinek. Amikor tehát egy-egy „űj” párt hatalomra kerülése sok-sok személycserével, afféle „tisztogatással” jár együtt, akkor ezen lehet berzenkedni és megűtközni, ám ha belegondolunk ennek a jelentőségébe, akkor észre kell vennűnk, hogy ez nem más, mint egy társadalmi organizmusnak a megűjulási lehetősége. A régi arcokat évek múltán új arcok váltják fel, amin természetesen lehet sopánkodni vagy örűlni vagy dűhűngeni a politikai vagy pártszimpátiák alapján, ám így és ezen váltójáték által kerülhetnek meghatározó pozícióba garnitűrák, amelyek még nem próbálták ki magukat, avagy újra szeretnűk kipróbálni magukat. A garnitűrák ezen küzdelme és váltakozó szerephez jutási lehetősége az

talmi-kormányzati szintű, avagy befolyásoló erejű fellépésére, s ezáltal az ország mint egy társadalmi organizmus válik képessé önmaga megújítására, arra, hogy minden tavasszal zölddé váljanak a rétek és a fák.

A demokrácia tehát nem más, mint az utolsónak megtalált politikai berendezkedésforma, amelyen nem lehet tovább jutni, hiszen ez adja meg a legszabadabb és legtágabb keretfeltételeket, amelyek között lezajlik az *élet*, persze minden világosságával és sötétségével, tisztaságával és aljasságával stb. együtt. A demokrácia mint keret és módszer tehát az életet teszi megélhetővé, s ezáltal lehetőséget ad az organizmusnak arra, hogy bármerre fejlődjön – saját belátása, törvényei szerint. Mindebben pedig a pártok, úgy látszik, nélkülözhetetlenek maradnak, mert szervezeti kereteket adnak a társadalomban mint organizmusban szunnyadó erőforrások felszínre hozatalához.

Ha tehát ezek után összegezni szeretnénk a válságjelenségekkel és funkcióváltással kapcsolatban elmondottakat, akkor azt mondhatjuk, hogy a pártok – minden jelenlegi nyűgük és problémájuk ellenére – valószínűleg megmaradnak a 21. században is a demokratikus politikai berendezkedések tartós, stabil és integráns szereplőinek. Ezt döntően azáltal érik el, hogy válságba jutott klasszikus funkcióikat fokozatosan háttérbe szorítják, és olyan új, pragmatikus funkciókat helyeznek előtérbe és fejlesztenek professzionális szintre, amelyek egy teljesen átalakuló, „posztmodern” korszakban elsődlegessé válnak.

Mert hiszen mi válik fontossá a 21. századi posztmodern demokráciák működésében? Alapvetően az, hogy létezzen az adott országban legalább két politikai garnitúra – természetesen „magjukban” a pártokkal, amelyek szabad választások révén meg tudják kaparintani a kormányzati hatalmat –, amelyek ellenőrizni tudják egymást, és le tudják egymást váltani, ha a kormányon lévő hatalmi-társadalmi centrumok már elfáradtak, másképpen, ha már elvesztették organikus megújuló-képességüket. E pártok köré koncentrikus körökként megszerveződött centrumok egyben egy professzionálisan felépített szakmai kompetenciahálót is jelentenek, azaz nem pusztán alternáló politikai, hanem alternáló szakmai koncepciókat jelenítenek meg, teljes egyenjogúsággal, teljes legitimitással. Ez egyben azt is jelenti, hogy eltérő érték- és kulturális beállítottságú politikai és/vagy szakmai karriert elérni vágyó „gárdák” kapnak-kaphatnak váltakozó módon lehetőséget elképzeléseik és céljaik érvényre juttatására. Mindez a társadalom organikus megújulását, felfrissülését teszi lehetővé azáltal, hogy a legkülönbözőbb tudások kapnak teret az ország vezénylesére és szükségessé váló újjászervezésére.

A dolgok legmélyén tehát a *politikai és szélesebb értelemben vett társadalmi alternáció igénye húzódik meg*, amelynek teljesítését, mint funkciót, úgy tűnik felvállalják a pártok. A pártok

válsága, a pártokkal szembeni elégedetlenség tehát nem feltétlenül úgy oldódhat fel, hogy a pártok vagy újra megpróbálják teljesíteni klasszikus funkcióikat – ez eleve képtelenség –, vagy egyszerűen széthullanak, felszámolódnak, hanem úgy, ha a pártok tartós funkcióváltása által a közvélemény, az emberek elvárásrendszere átalakul a pártokkal kapcsolatban. Ez úgy történhet meg, ha a „régí” igények egyszerűen „elkopnak”, háttérbe szorúlnak, és a választópolgárok egyre inkább az új funkciók teljesítésére figyelnek, már azt minősítik és értékelik első sorban.

Felmerülhet persze a kérdés, hogy vajon miért éppen a pártok válnak képessé a 21. században az alapvető alternációfunkció teljesítésére? Elképzelhetetlen az, hogy más és új, akár politikai, akár társadalmi szervezetek vállalják fel e funkciót, talán még jobban is, mint az „ösrégi” pártszervezetek? Nos, ez teljesen indokolt kérdés, és rögtön le kell szögezni: a demokratikus társadalmak alternációját persze soha nem kizárólag egyetlen szerveződéstípus képes érvényesíteni, s a legteljesebb bizonyossággal állapítható meg az, hogy az új típusú civil autonómiák, új érték- és érdekalapú miliókból „kibomló” organizációk egyre növekvő szerepet fognak vállalni az alternáció- és megújulásigény teljesítésében. Mindez nem mond azonban ellent annak, hogy az alternáció politikai megjelenítője, ha tetszik politikai magja, úgy tűnik, mégis a párt mint szervezet marad.

Ennek oka egyszerű: a pártok, élve a múltból hozott és ma is meglévő, más szervezetekkel szembeni helyzeti (alkotmányos, jogi, szervezeti, funkcionális stb.) előnyükkel, úgy tűnik, képesé válhatnak a megújulásra, átalakulásra, az arculat nagyfokú átforgalmazására. Ezzel olyan társadalmi organizmusnak bizonyulhatnak, amelyik életképes és amelyik ezáltal a szélesebb közeg megújulási lehetőségeit is megteremti. Márpedig ha a párt mint szervezet képes önmaga organikus megújítására, akkor alkalmassá válhat egyben a politikai szféra és szélesebb értelemben a társadalom, mint organizmus ismétlődő önmegújulásának levezénylésére is.

A kérdés persze nyitott, ám a pártok lehetőségei adottak.

IRODALOMJEGYZÉK

- Alemann, v. U.–Heinze, G. R.–Schmid, J., 1998.: Parteien in Modernisierungsprozeß. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1-2. sz. 29-36. Alemann, v. U., 1995. *Parteien*. Rowohlt Verlag
- Politische Theorien in der Ära der Transformation*. Westdeutscher Verlag, 1995.
- Aufbruch im Osten Europas. Hanser Verlag, 1993.
- Beck, U. (Hrsg.), 1998.: *Politik der Globalisierung*. Suhrkamp, Verlag.

- Bendel, P.-Kropp, S., 1998. Zivilgesellschaft – ein geeigneter Konzept zu Analyse von Systemwechseln? Ergebnisse eines interregionalen Vergleichs: Lateinamerika und Osteuropa. 2 für P, 1. sz. 39–68. S.
- Berber, B., 1994. *Starke Demokratie*. Rotbuch Verlag.
- Berg-Schlosser, Müller-Rommel (Hrsg.), 1997. *Vergleichende Politikwissenschaft*. Leske+Budrich Verlag, Opladen
- Beyme, K. v., 1982. *Parteien in westlichen Demokratien*. München.
- Beyme, K. v., 1996. *Das politische System der Bundesrepublik Deutschland*. Piper Verlag.
- Bobbio, N., 1994. *Rechts und Links*. Wagenbach Verlag
- Buer, G.-Reiman (eds.), 1997. *Systemwechsel und Demokratisierung*. Wesdeutscher Verlag
- Der Osten Europas im Prozeß der Differenzierung*. Hanser, 1997.
- Fehr, H., 1998. Von der „Solidarität zum Kampf um die Macht. Elitenbildung und Intelligenz in Polen. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8. sz. 10–20.
- Fenshe, H., 1994. *Deutsche Parteiengeschichte*. Schöningh, UTB
- Giddens, A., 1997. *Jenseits von Links und Rechts*. Suhrkamp Verlag
- Immerfall, S., 1998. Strukturwandel und Strukturschwächen der deutschen Mitgliederparteien. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1–2. sz. 3–12.
- Ismayr, W. (Hrsg.), 1997. *Die politischen Systeme Weteuropas*. Leske+Budrich, Opladen
- Kitschelt, H., 1992. The Formation of Party Systems in East Central Europe. *Politics and Society*, 24 /1. 7–52.
- Kitschelt, H., 1995. Die Entwicklung post-sozialistischer Parteiensysteme. Vergleichende Perspektiven. In: Wollmann, H.-Wissenthal, H.-Bönker, F. (Hrsg.): *Transformation sozialistischer Gesellschaften: Am Ende des Anfangs?* Leviathan Sonderheft 15., Opladen, 475–505.
- Kitschelt, H., 1995. Formation of Party Cleavages in Post-communist Democracies: Theoretical Propositions. *Party Politics*, 4., 447–472.
- Klingemann, H.-D., 1994. Die Entstehung wettbewerbsorientierter Parteiensysteme in Osteuropa. In: Zapf, W.-Diekes, M. (Hrsg.): *Institutionenvergleich und Institutionendynamik*. Berlin, 13–38.
- Lemke, C., 1998. Protestverhalten in Transformationgesellschaften. *Politische Vierteljahresschriften*, März. 50–78.
- Lijphart, A., 1992. Democratization and Constitutional Choices in Checho-Slovakia, Hungary and Poland 1989–1991. *Journal of Theoretical Politics*, 4/2. sz. 207–233.
- Lijphart, A., 1993. Constitutional Choices for New Democracies. In Diamond, L.-Plattner, M. (Hrsg.): *The Global Resurgence of Democracy*. Baltimore-London 146–158.
- Lipset, S. M.-Rokkan, S., 1967. Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: An Introduction. In: Lipset, S. M.-Rokkan, S. (Hrsg.): *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*, New York-London 1–64.
- Mansfeldova, Z, 1998. Zivilgesellschaft in der Tschechischen und Slowakischen Republik. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6-7. sz. 13–18.
- Merkel, W. (Hrsg.), 1996. *Systemwechsel*. Leske+Budrich
- Merkel, W.-Sandschneider, E.-Segert, D. (Hrsg.), 1996. *Systemwechsel 1*. Leske+Budrich
- Merkel, W.-Sandschneider, E. 1997. *Systemwechsel 3. Parteien im Transformationsprozeß*. Opladen
- Merkel, W.-Sandschneider, E.-Segert, D., 1996. Einleitung: Die Institutionalisierung der Demokratie. In: Merkel, W.- Sandschneider, E.-Segert, D. (Hrsg.), 1997. *Systemwechsel. Die Institutionalisierung der Demokratie*. Opladen 9–37.
- Mildenberger, M., 1998. Zwischen Konsens und Polarität. Zur Entwicklung der

- demokratischen politischen Kultur in Polen. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 6–7. 39–45.
- Münkler, H. (Hrsg.), 1990. *Politisches Denken im 20. Jahrhundert*. Piper Verlag
- Neugebauer, G., 1993. Change and Transition of the East German Political System.: A Chronicle. In: Frederic D. Weil (Hrsg.): *Research on Democracy and Society. Democratization in Eastern and Western Europe*. Greenwich-London, 299–326.
- Neugebauer, G.–Stöss, R., 1996. *Die PDS. Geschichte – Organisation – Wähler – Konkurrenten*. Opladen
- Neumann, F. (Hrsg.), 1996. *Handbuch Politische Theorien und Ideologien 2*. Leske+Budrich Verlag
- Neumann, F. (Hrsg.), 1998. *Handbuch Politische Theorien und Ideologien 1*. Leske+Budrich Verlag,
- Niclaß, K., 1995. *Das Parteiensystem der Bundesrepublik Deutschland*. Schöningh, UTB
- Niedermayer, O.–Stöss, R. (Hrsg.), 1995. *Parteien und Wähler im Umbruch*. Westdeutscher Verlag
- O'Donnell, G., 1996. Illusions and Conceptual Flaws. *Journal of Democracy* 7/4. sz. 160–169.
- Offe, C., 1994. *Der Tunnel am Ende des Lichts*. Frankfurt a. M. Campus
- Olzog, G.–Liese, H-J., 1996. *Die politischen Parteien im Deutschland*. Olzog Verlag
- Ökosoziale Marktwirtschaft. *Das Jahrhundertkonzept der Volkspartei für Österreichs Zukunft*. Multiplex Media Verlag, 1989.
- Pelinka, P.–Steger, G., 1988. *Auf dem Weg zur Staatspartei. Zur Geschichte der SPÖ seit 1945*. Verlag für Gesellschaftskritik
- Pelinka, A.–Plasser, F., 1988. Das österreichische Parteiensystem im internationalen Vergleich. In: Pelinka-Plasser: *Das österreichische Parteiensystem*. Böhlau
- Pickel, G.–Walz, D., 1997. Politikverdrossenheit in Ost- und Westdeutschland: Dimensionen und Ausprägungen. *Politische Vierteljahresschrift*, März. 27–49.
- Pickel, S.–Pickel, G., 1998. Elitenwandel in Osteuropa. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8. sz. 3–9.
- Plasser, F.–Sommer, F., 1989. Landtagswahlen. *Österreichisches Jahrbuch für Politik*.
- Plasser, F.–Ullram, P. A., 1992. Überdehnung, Erosion und rechtspopulistische Reaktion. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 2. sz.
- Plasser, F.–Ullram, P. A., 1982. *Unbehagen im Parteienstaat*. Wien-Köln-Graz.
- Plasser, F.–Ullram P. A.–Waldrauch, H., 1997. *Politischer Kulturwandel in Ost-Mitteleuropa. Theorie und Empirie demokratischer Konsolidierung*. Opladen
- Pridham, G.–Lewis, P. (Hrsg.), 1996. *Stabilising Fragile Democracies. Comparing New Party Systems in Southern and Eastern Europe*, London-New York
- Sandschneider, E., 1996. Die Europäische Union und die Transformation Mittel- und Osteuropas. *Z für PW*, 1. sz. 27–50.
- Schmidt, F., Rußland - Land der Extreme. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8. sz. 34–38.
- Schmidt, U., 1998. Sieber Jahre nach der Einheit. Die ostdeutsche Parteienlandschaft im Vorfeld der Bundestagswahl. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1–2. sz. 37–53.
- Schmitter, P. C., 1991, The Consolidation of Democracy and Representation of Social Groups. In: *American Behavioural Scientist*, 35/4–5. 422–449.
- Segert, D.–Machos, Cs., 1995. *Parteien in Osteuropa. Kontext und Akteure*. Opladen

- Segert, D.–Stöss, R.–Niedermayer, O. (Hrsg.), 1997. *Parteiensysteme in postkommunistischen Gesellschaften Osteuropas*. Opladen
- Sontheimer, K.–Bleek, W., 1998. *Grundzüge der politischen Systems der Bundesrepublik Deutschland*.
- Srubar, I., 1998. Elitenwandel in der Tschechischen Republik. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 8. sz. 21–33.
- Stöss, R.–Segert, D., 1997. Entstehung, Struktur und Entwicklung von Parteiensystemen in Osteuropa nach 1989 – Eine Bilanz. In: Segert, D.–Stöss, R.–Niedermayer, O. (Hrsg.), *Parteiensysteme in postkommunistischen Gesellschaften Osteuropas*. Opladen 379–428.
- Taylor, C., 1997. *Multikulturalismus und die Politik der Anerkennung*. Fischer Verlag
- Thibaut, B., 1998. Präsidentielle, parlamentarische oder hybride Regierungssysteme? Institutionen und Demokratientwicklung in der dritten Welt und in den Transformationsstaaten Osteuropas. *Zeitschrift für Politikwissenschaft*, 1. sz. 5–38.
- Unger, F.–Wehr, A.–Schönwälder, 1998. *New Demokrats–New Labour–Neue Sozialdemokraten*. Elefant Press,
- Urban, W.–Zeidner, E., 1983. Vom Umfang und Nutzen der Parteimitgliedschaft. In: Gerlich, P.–Müller, W. C.: *Zwischen Koalition und Konkurrenz. Österreichs Parteien seit 1945*. Braumüller.
- Weindenfeld, W. (Hrsg.), 1996. *Demokratie und Marktwirtschaft in Osteuropa*. Verlag Bertelsmann Stiftung
- Wiesendahl, E., 1998. Wie geht es weiter mit den Großparteien in Deutschland? *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 1–2. sz. 13–28.